

Haapanen, L., L. Kääntä & L. Lehti (toim.) 2018. Diskurssintutkimuksen menetelmistä. On the methods in discourse studies. AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2018 / n:o 11. 93–113.

Miira Niska, Antero Olakivi & Kari Mikko Vesala
Helsingin yliopisto

Haastattelumenetelmän tulkinnat sosiaalitieteellisessä diskurssintutkimuksessa – Esimerkkinä laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa

The debate over the role of interviews in qualitative social research, especially relational-constructionist forms of discursive research, was lively already a decade ago and the debate continues. Some scholars argue that researchers who are interested in discourses should avoid producing interview data altogether. In this article, we compile and critically discuss the criticism posed against interview-based discursive research and defend the place of interviews in social research. While evaluating different forms of research, we argue, one must discuss methods and materials but also, if not more importantly, theoretical and methodological perspectives to them. Furthermore, we introduce qualitative attitude approach as an example of a discursive approach that utilises interview data while acknowledging the criticism against interview-based research scholars have presented over the years.

Keywords: discursive methodology, qualitative attitude approach, interviews

Asiasanat: diskurssintutkimuksen metodologia, laadullinen asennetutkimus, haastattelut

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

1 Johdanto

Haastattelulla tarkoitetaan tyypillisesti vuorovaikutustilannetta, johon osallistuvilla on erityiset roolit: haastattelija kysyy, kerää tietoa ja ohjaa keskustelua; haastateltava vastaa, tarjoaa tietoa ja osallistuu keskusteluun (esim. Ruusuvuori & Tiittula 2005: 22–23). Haastattelut ovat eräs sosiaalitieteiden käytetyimmistä tutkimusmenetelmistä. Niiden hyödyntämisestä on kuitenkin kiistelty toistakymmentä vuotta (Potter & Hepburn 2005; Hollway 2005; Smith 2005; Hammersley 2014, 2017; Lamont & Swidler 2014; Jerolmack & Khan 2014), ellei pidempäänkin (esim. Hughes 1956). Sosiaalitieteissä haastatteluja on perinteisesti tehty ja analysoitu realistisesta ja essentialistisesta näkökulmasta. Tässä perinteessä haastatteluilla on tavoiteltu essentialistisen todellisuuden paljastamista. Haastattelija on esittänyt haastateltavalle kysymyksiä saadakseen vastausten kautta luotettavaa tietoa tämän sisäisistä psykologisista rakenteista (kuten asenteista ja kokemuksista), ulkoisesta toiminnasta tai elinympäristöstä.

Relationistisia ja konstruktionistisia näkökulmia hyödyntävät tutkijat – kuten diskursiiviset sosiaalipsykologit, keskusteluanalyttikot ja kulttuurisosiologit – ovat puolestaan kritisoineet essentialistis-realistista haastattelututkimusta vuorovaikutuslottuvuuden ohittamisesta (esim. Rapley 2001; Potter 2002; Potter & Hepburn 2005). Essentialistisen todellisuuden paljastamiseen tähtäävä haastattelututkimus ohittaa heidän mukaansa lukuisia haastattelupuheen tulkintaan liittyviä ongelmia. Eräs niistä koskee haastateltavan toimijapositiona. Haastateltavat tyypillisesti rekrytoidaan tutkimukseen, koska he edustavat jotakin ryhmää kuten yrittäjiä, lääkäreitä tai ikääntyviä maahanmuuttajia. Jos tämä rekrytointiperuste kerrotaan haastateltaville, on odotettavaa, että he haastatteluissa pyrkivät puhumaan heille tarjotusta positioista käsin. Toisaalta on mahdollista, että he ottavat näihin positioihin etäisyyttä ja aktiivisesti täsmäntävät tai uudelleen määrittävät omaa asemaansa haastateltavana (esim. Potter & Hepburn 2005). Kummassakin tapauksessa positioiden rakentumiset ovat osa haastatteluvuorovaikutusta ja voivat osaltaan määrittää ja tehdä ymmärrettäväksi sitä, mitä ja miten haastateltavat haastatteluissa puhuvat. Itse asiassa lukuisat haastattelutilanteeseen sekä haastattelijan ja haastateltavan välisen keskustelun etenemiseen liittyvät seikat voivat olla merkityksellisiä haastateltavan puhetta tulkittaessa. Näihin lukeutuvat esimerkiksi puheenvuorojen luonne ja jaksottuminen (*turn-taking*), asioista puhuminen omina näkemyksinä tai jonkun toisen näkemyksinä (*footing*), itsestä toisille muodostuvan vaikutelman hallinta (*self-presentation*) tai osapuolten moraalisten ja sosiaalisten kasvojen suojaaminen eli kasvotyö (engl. *face-work*).

Koska essentialistis-realistinen tutkimus on ymmärtänyt haastattelut ennen muuta faktojen keräämisen välineenä (ks. Alasuutari 1999), ei tämän perinteen tutkimusraporteissa ole välttämättä katsottu tarpeelliseksi yksityiskohtaisesti avata ja tarkastella haastatteluvuorovaikutusta. Essentialistis-realistinen tutkimus onkin

huomioinut vuorovaikutusulottuvuuden lähinnä lähdekriittisenä kysymyksenä. Kun haastattelu ymmärretään faktojen keräämisenä, vuorovaikutuksen katsotaan voivan vääristää haastateltavan puheesta tehtäviä päätelmiä. Esimerkiksi haastattelijan ja haastattelukysymysten oletettu puolueettomuus tai haastattelijan ja haastateltavan välinen luottamuksellinen ja avoin suhde voidaan nähdä faktapäätelmien luotettavuuden ehtoina (keskustelusta ks. Rapley 2004; Roulston 2010). Tällaisesta fakthanäkökulmasta käsin haastatteluvuorovaikutuksen tarkastelu ei sellaisenaan ole teoreettisesti perusteltua tai kiinnostavaa vaan ymmärrettävissä ainoastaan metodisena hienosäätönä.

Relationistis-konstruktionististen tutkijoiden esittämä kritiikki kohdistuu pitkälti fakthanäkökulmasta käsin tehtävään essentialistis-realistiseen haastattelututkimukseen. Tämän kritiikin valossa yhdeltä luontevalta ratkaisulta tuntuisi vaihtaa näkökulmaa. Haastatteluaineistoa on toki mahdollista lähestyä myös relationistis-konstruktionistisesta näkökulmasta (Potter 2002; Pietilä 2010; Nikander 2012), ja tällaista tutkimusta on myös tehty runsaasti (esim. van den Berg, Wetherell & Houtkoop-Steenstra 2004). Relationistis-konstruktionistisesta näkökulmasta haastatteluvuorovaikutusta ei tarkastella lähdekriittisenä kysymyksenä vaan itsenäisenä tutkimuskohteena. Hieman yllättäen monet tutkijat ovat kritisoineet myös tällaista haastattelututkimusta. Eräät relationistis-konstruktionistiset tutkijat jopa haluaisivat varata haastattelut nimenomaan essentialistis-realistisen lähestymistavan menetelmäksi. Erityistä kritiikkiä on osakseen saanut haastatteluaineistoja hyödyntävä sosiaalitieteellinen diskurssintutkimus, jossa tarkastellaan sosiaalisen todellisuuden kielellistä rakentumista. Diskurssintutkimuksessa kielenkäyttö nähdään sosiaalisena toimintana, joka muun muassa rakentaa valtasuhteita ja muokkaa identiteettejä (esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 2016).

Tässä artikkelissa tarkastelemme ensin kriittisesti haastattelujen käyttöä koskevia kiistoja erityisesti viimeaikaisen sosiaalitieteellisen tutkimuksen näkökulmasta. Osoitamme, kuinka haastattelututkimuksen mielekkyys ja potentiaaliset ongelmat liittyvät kysymykseen teoreettisesta näkökulmasta, josta haastatteluja lähestytään. Tämän jälkeen esittelemme *laadullisen asennetutkimuksen* esimerkkinä metodologisesta lähestymistavasta, jossa haastatteluaineistoa lähestytään diskurssintutkimuksen näkökulmasta esitetty kritiikki huomioiden. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapaa on laajemmin käsitelty teoksessa *Argumentaatio ja tulkinta* (Vesala & Rantanen 2007).

2 Keskustelu haastatteluihin pohjaavan diskurssintutkimuksen kritiikistä

Relationistisia ja konstruktionistisia näkökulmia hyödyntävät tutkijat korostavat usein luonnollisten tai etnografisten aineistojen ylivertaisuutta haastatteluaineistoihin

nähdessä. Luonnollisia aineistoja ovat muun muassa tutkijasta riippumatta tapahtuneiden keskustelujen taltiointit. Etnografista aineistoa ovat muun muassa tutkijan omaan osallistumiseen ja havainnointiin perustuvat muistiinpanot. Potterin ja Hepburnin (2005) mukaan eräs haastattelututkimuksen ongelma on, että essentialistiset oletukset soluttautuvat aineistoon silloinkin, kun tutkimuksessa pyritään omaksumaan antiessentialistinen, diskursiivinen näkökulma. Potterin ja Hepburnin (2005) mukaan haastattelijalla ja haastateltavilla on nimittäin taipumus olettaa sosiaaliteettillisen haastattelutilanteen tavoitteeksi haastateltavan sisäisten, käyttäytymiseen vaikuttavien dispositioiden ja monimutkaisten kausaalisuhteiden paljastamisen (ks. myös Jerolmack & Khan 2014). Potter ja Hepburn (2005) esittävät, että haastatteluaineisto edustaa tyypillisesti Silvermanin (2006) käsittein *positivistista* tai *emotionaalista* tyyppiä (ks. myös Roulston 2010). Tällaisissa haastattelututkimuksissa haastattelijat pyrkii saamaan esiin haastateltavan sisäiset kognitiiviset rakenteet, autenttiset kokemukset tai asioiden väliset kausaalisuhteet osallistumalla mahdollisimman vähän haastatteluvuorovaikutukseen (positivistinen haastattelu) tai päinvastoin avautumalla omista asioistaan saadakseen haastateltavan myös avautumaan (emotionaalinen haastattelu) (myös Rapley 2004).

Olemme Potterin ja Hepburnin (2005) kanssa samaa mieltä siitä, ettei positivistinen tai emotionaalinen haastattelu välttämättä ole optimaalinen tapa tuottaa aineistoa diskurssintutkimukselle. Tässä tapauksessahan haastattelustrategia edustaa essentialistis-realistista faktanäkökulmaa ja analyysistrategia relationistis-konstruktionistista näytenäkökulmaa. Näytenäkökulmaan nojaava analyysistrategia ei kysy, vastaavatko haastateltavan selonteot niiden kuvaamaa todellisuutta. Faktanäkökulmaan nojaavien emotionaalisten ja positivististen haastattelustrategioiden kannalta tämä sen sijaan on yksi keskeinen kysymys ja siksi niissä korostetaan haastattelupuheen luotettavuuden arvioimista (Alasuutari 1999). Toki tutkimusta voidaan tehdä myös yhdistämällä essentialistis-realistinen haastattelustrategia relationistis-konstruktionistiseen analyysistrategiaan. Sekä tutkijoiden (esim. Paoletti 2002; Puchta & Potter 2002; Olakivi 2018) että vaikkapa toimittajien (esim. Abell & Stokoe 2001) tai oikeuslaitosten (esim. Whittle & Mueller 2016) tuottamia haastatteluja voidaan analysoida diskursiivisesti riippumatta siitä, mistä näkökulmasta haastattelu on toteutettu. Potter ja Hepburn (2005) näyttävät kuitenkin sivuuttavan sen, että haastatteluaineistoja voidaan lähtökohtaisesti tuottaa myös näytenäkökulmasta, relationistis-konstruktionististen oletusten pohjalta (esim. Silverman 2006). Tällöin haastattelututkimuksen lähtökohtana ja tavoitteena ei ole paljastaa haastateltavan ”todellisia kokemuksia tai mielipiteitä”, vaan synnyttää esimerkiksi argumentaatiota, jossa haastateltavat tekevät asioita kuten selittävät, ottavat kantaa, kuvaavat, oikeuttavat tai muuten tekevät ymmärrettäväksi itseään ja maailmaa (ks. Roulston 2010: 218–219; Vesala 2012: 190; myös Becker 1998: 85–88). Relationistis-konstruktionististen oletusten pohjalta tuotettu haastatteluaineisto soveltuu nähdäksemme

erinomaisesti relationistis-konstruktionistisen diskurssintutkimuksen aineistoksi, ja luvussa 3 esittelemme yhdenlaisen tavan tuottaa tällainen aineisto.

Haastatteluaineiston tuottamistapa ei kuitenkaan ole ainoa seikka, josta haastatteluja hyödyntävää diskurssintutkimusta on kritisoitu. Diskursiiviset psykologit ovat syyttäneet haastatteluihin perustuvaa diskurssintutkimusta myös *ekologisen validiteetin* puutteesta (esim. Potter & Hepburn 2005). Tämän kritiikin mukaan haastatteluissa tapahtuvaa vuorovaikutusta tarkasteleva tutkimus ei ole tutkimuksellisesti relevanttia, koska se ei kerro mitään haastattelujen ulkopuolisesta todellisuudesta. Wiggins ja Potter (2008) korostavat puheen kontekstisidonnaisuutta; siitä, mitä ihmiset tekevät haastattelukontekstissa, ei voi päätellä mitään siitä, mitä he tekevät muissa konteksteissa kuten illallisella vanhempien luona, työpalaverissa tai ystävän synttäpäiväjuhllilla (myös Jerolmack & Khan 2014).

Olemme samoilla linjoilla Wigginsin ja Potterin (2008) kanssa siinä, ettei yhdestä vuorovaikutustilanteesta, kuten yhdestä haastattelusta, tehtyjä tulkintoja pidä suoraviivaisesti yleistää toisissakin tilanteissa päteviksi. Sen sijaan katsomme, että yhdessäkin haastatteluvuorovaikutustilanteessa voi tapahtua asioita, jotka ovat itsessään kiinnostavia. Haastattelu ei ole tilanteena erityisen poikkeuksellinen. Haastatteluvuorovaikutusta tapahtuu arkisessa elämässä jatkuvasti: ihmiset käyvät työhaastatteluissa, katsovat keskusteluohjelmia ja haastattelevat toisiaan törmätessään kadulla. Keskusteluanalyysin piirissä paljon tutkittua arjen vuorovaikutustilannetta, lääkärin ja potilaan kohtaamista, voidaan sitäkin pitää haastattelutilanteena.

Nähdäksemme haastatteluista, kuten muistakin vuorovaikutustilanteista, on mahdollista tehdä myös kyseisen tilanteen ylittäviä, sitä eri tavoin kontekstualisoivia tulkintoja. Tämä kuitenkin edellyttää oikeanlaisia tutkimuskysymyksiä. Haastattelu- ja tarkastelevan diskurssintutkimuksen tavoitteeksi ei välttämättä kannata asettaa diskursiivisen variaation empiiristä kartoittamista erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Usein järkevämpää on asettaa tavoitteeksi mahdollisten tapahtumien ja tapahtumakulkujen tarkastelu, esimerkiksi keskittymällä puheen resurssihin, funktioihin ja käytänteisiin (ks. Peräkylä 1996). Mikäli tapa käyttää diskurssia on mahdollinen, ymmärrettävä ja käyttökelpoinen yhdessä vuorovaikutustilanteessa – kuten tutkimushaastattelussa – se todennäköisesti on mahdollinen, ymmärrettävä ja käyttökelpoinen myös toisissa vuorovaikutustilanteissa – kuten työhaastattelussa.

Käyttökelpoisuudesta ei tietenkään seuraa, että kyseinen tapa käyttää diskurssia myös toistuu tilanteiden välillä. Laadullisen tutkimuksen relevanssi ei kuitenkaan tavallisesti riipu siitä, voidaanko sen perusteella tehdä mekaanisia tai esimerkiksi tilastollisesti päteviä yleistyksiä aineiston ulkopuolisiin konteksteihin. On myös syytä huomata, että monet diskursiiviset käytännöt tai vuorovaikutusilmiöt on tutkimuksissa todettu useanlaisissa sosiaalisissa tilanteissa relevanteiksi: ihmisillä esimerkiksi vaikuttaa olevan varsin yleinen pyrkimys – ja velvollisuus – näyttäytyä moraalisisina toimijoina, joilla on ainakin jonkinasteista vaikutusvaltaa oman elämänsä suhteen (esim. Reynolds, Wetherell & Taylor 2007; Kurri & Wahlström 2007; Ketokivi

& Meskus 2015). Tällaisen moraalisen toimijuuden rakentaminen ja sen reunaehtojen (kuten resurssien) tarkastelu voi olla aivan yhtä kiinnostavaa haastattelukontekstissa kuin jossain muussa vuorovaikutuskontekstissa. Esimerkiksi Olakivi ja Niska (2017) tarkastelivat moraalisen toimijuuden rakentumista tutkimushaastatteluisissa, joissa tutkijat haastattelivat vanhustenhoidon keskijohdon työntekijöitä. Analyysi osoitti, kuinka keskijohdon työntekijät saattoivat hyödyntää erilaisia diskursiivisia resursseja, kuten tulkintarepertuaareja, arvoja, toimija-asemia ja identiteettejä (ks. Cousineau 2017), esiintyäkseen haastatteluisissa moraalisisina toimijoina. Keskijohdolle tärkeitä diskursiivisia resursseja olivat erityisesti valmentajan ja valmennettavan kulttuuriset toimija-asetat. Esittämällä itsensä valmentajina ja alaisensa valmennettavina keskijohdon työntekijät saattoivat esiintyä toimijoina, joilla on vaikutusvaltaa hoivatyöhön ja vanhushoivan laatuun. Ei ole syytä olettaa, että keskijohdon työntekijöiden velvollisuus esiintyä moraalisisina toimijoina tai esiintymiseen käytettävissä olevat diskursiiviset resurssit olisivat vain tutkimushaastattelujen erityispiirteitä.

Lisäksi on syytä huomauttaa, ettei yleistäminen ole vaikeaa ainoastaan haastattelututkimuksessa. Myös luonnolliselle aineistolle ja etnografialle pohjaavien tutkimustulosten yleistäminen edellyttää teoreettista jäsentelyä, ei ainoastaan empiiristä tarkkuutta. Tutkijat usein olettavat, että luonnollinen aineisto ja etnografia paljastavat suoraan, mitä todellisessa tilanteessa tapahtuu, kun taas haastattelututkimuksessa saadaan selville vain, mitä haastateltava tilanteesta muistaa tai haluaa kertoa (esim. Jerolmack & Khan 2014). Tällöin tutkijat olettavat, että haastattelututkimus on lähtökohtaisesti positivistista tai emotionaalista: haastattelija esittää kysymyksiä saadakseen tietoa haastateltavan kokemuksista tai toiminnasta määrättyssä tilanteessa, joka voi olla esimerkiksi lääkärin vastaanotto tai työhaastattelu. Näiden tutkijoiden mukaan on siis parempi tarkastella vastaanottoa kuin kysyä potilaalta, mitä vastaanotolla tapahtui. Mutta entä jos tutkimus ei olekaan kiinnostunut tapahtumista lääkärin vastaanotolla, vaan esimerkiksi terveyden ja sairauden kulttuurisesta rakentumisesta *erilaisissa* tilanteissa? Luonnollista aineistoa tai etnografista aineistoa hyödyntävä tutkija saa selville, kuinka ihmiset konstruoivat sairautta ja terveyttä lääkärille. Tutkimushaastatteluja hyödyntävä tutkija puolestaan saa selville, kuinka ihmiset konstruoivat sairautta ja terveyttä tutkijalle. Kummankin tutkimus kertoo, millaisin resurssein terveyttä ja sairautta on mahdollista rakentaa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Silti kummassakaan tapauksessa ei voida tehdä varmoja päätelmiä siitä, miten sairautta ja terveyttä rakennetaan tarkasteltujen aineistojen ulkopuolella, kuten toisen lääkärin vastaanotolla tai isoäidin syntymäpäiväjuhlilla.

Haastatteluaineistoja hyödyntävää diskurssintutkimusta on syytetty paitsi ongelmallisesta haastattelustrategiasta ja ekologisen validiteetin puutteesta myös epäeettisyydestä. Erään kritiikin mukaan diskursiivinen haastattelututkimus rikkoo tutkimuseettistä periaatetta, jonka mukaan tutkittavien tulee antaa tutkimukseen osallistumiselleen "oikeanlaiseen tietoon perustuva suostumus" (esim. Tietoarkisto 2017). Hammersleyn (2014) mukaan eettinen ongelma syntyy siitä, että tutkijan ja

tutkittavan käsitykset tutkimuksen tavoitteista ovat erilaiset: tutkittavaa ohjaa todennäköisesti essentialistis-realistinen arkijärki, jonka mukaan tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita esimerkiksi tutkittavan sisäisistä psyykkisistä rakenteista tai heidän tietämistään ulkoisista tosiasioista, kun taas relationistis-konstruktivistisen meta-teorian ohjaama tutkija on kiinnostunut vuorovaikutuksessa näkyvistä prosesseista kuten diskurssinkäytöstä. Tutkittava ei siis tarkasti ottaen osallistu siihen tutkimukseen, johon on antanut suostumuksensa. Hammersleyn (2014) kanssa on helppo olla samaa mieltä siitä, että haastateltaville tulee kertoa mahdollisimman totuudenmukaisesti tutkimuksen lähtökohdista ja tavoitteista. Nähdäksemme Hammersley (2014) tekee kritiikissään kuitenkin muutamia yksinkertaistuksia.

Tutkijat ovat varsin yksimielisiä siitä, ettei tutkittavien täydellinen informointi ole useimmiten mahdollista (myös Hammersley 2014) eikä aina edes toivottavaa: tutkimushenkilöt voivat kokea tarpeettoman informaation jopa kuormittavana. Tietoarkiston (2017) tutkimuseettisten periaatteiden mukaan ”tutkittavien informoinnissa on tärkeää löytää tasapaino informaation ymmärrettävyyden ja laajuuden kannalta.” Useat tutkijat kuten Smith (2014) ja Wolgemuth ym. (2015) ovat huomauttaneet, että haastateltavat ovat tyypillisesti kiinnostuneita tutkimuksen teemojen ja keskeisten käsitteiden kuvauksesta. Teemoja ja käsitteitä voidaan kuitenkin lähestyä lukuisista (meta)teoreettisista näkökulmista. Missä määrin eri näkökulmia tulee haastateltaville avata, on kysymys, johon vastaaminen vaatii tapauskohtaista harkintaa – myös suhteessa muihin eettisiin periaatteisiin.

Hammersley (2014) vaikuttaa oletavan, että riittävä informoitu suostumus on helpointa saavuttaa positivistisesta ja emotionaalisesta näkökulmasta tehtävässä tutkimuksessa, koska nämä näkökulmat ovat parhaiten yhteensopivia arkijärjen kanssa. Hammersleyn mukaan diskursiivisen tutkimuksen arkijärkinen avaaminen on vaikeampaa, ja tästä syystä moni diskurssintutkija päätyy suorastaan harhauttamaan haastateltaviaan. Hammersley ei kuitenkaan ota kantaa siihen, ovatko myös emotionaalisen haastattelututkimuksen käytännöt harhauttavia: tulisiko emotionaalista haastattelua tekevän tutkijan kertoa haastateltavalleen, että ”seuraavaksi tulen avautumaan sinulle omista asioistani, jotta myös sinä avautuisit minulle”? Kuten myös Hammersley huomioi, riittävään tietoon perustuva suostumus (*informed consent*) ei ole ainoa tutkimuseettinen periaate. Muita periaatteita ovat esimerkiksi tutkimuksen vapaus ja vaatimus olla vahingoittamatta tutkimukseen osallistuvia henkilöitä (esim. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009). Mikäli emotionaalista haastattelustrategiaa pidetään eettisesti hyväksyttävänä haastateltavien vahingoittamattomuusperiaatteen ja tieteen vapauden nimissä, voidaan diskursiivista haastattelustrategiaa pitää eettisesti hyväksyttävänä samoilla periaatteilla.

Kokonaan toisenlaisen eettisen kritiikin mukaan haastatteluaineistoja hyödyntävä diskurssintutkimus hiljentää haastateltavat. Willigin (2012: 60) mukaan ongelma on, että haastatteluihin pohjaava diskurssintutkimus ohittaa haastateltavien todelliset kokemukset ja itseilmaisun keskittymällä vuorovaikutukseen ja puheen

toimintaorientaatioon (myös Sims-Schouten, Riley & Willig 2007). Myös Willig (2012) vaikuttaa esittävän, että haastattelututkimusta saisi tehdä vain positivistisesta ja emotionaalaisesta näkökulmasta, jolloin tutkimus tuottaa syvällisiä kuvauksia haastateltavien kokemusmaailmasta tai tuo esiin esimerkiksi haastateltavien elinolosuhteita. Kysymykset esimerkiksi siitä, millaisia diskursiivisia keinoja ihmiset osaavat käyttää – ja joutuvat käyttämään – puhuessaan sosiaalisesti hyväksyttävillä ja uskottavilla tavoilla, rajautuisivat lähtökohtaisesti haastattelun analyysin ulkopuolelle. Viime kädessä haastateltavia ei saisi lainkaan lähestyä kompetentteina yhteiskunnan jäseninä (ks. Garfinkel 1967), jotka osaavat haastatteluissa asemoida itsensä yhteiskunnallisiin ennako-oletuksiin ja esittää itsensä myönteisillä tavoilla esimerkiksi moraalisisina toimijoina. Nähdäksemme myös tällaisia haastateltavia aliarvioivia rajoituksia voitaisiin pitää eettisesti kyseenalaisina.

3 Laadullinen asennetutkimus

Laadullinen asennetutkimus on diskursiiviseen psykologiaan ja yleisemmin relationistiseen, muun muassa Goffmanin ja Batesonin edustamaan, metateoriaan pohjaava metodologinen lähestymistapa, jossa tuotetaan ja tulkitaan kannanotoista ja niiden perusteluista koostuvaa kommentointipuhetta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapaa on kehitetty Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella viimeksi kuluneiden kahden vuosikymmenen aikana (Vesala 1996, 2004; Rantanen & Vesala 1999; Vesala & Rantanen 2007; myös esim. Vesala & Peura 2005; Nousiainen ym. 2009; Renko 2009; Kauppinen ym. 2010; Pyysiäinen 2010; Tonttila 2010; Peltola & Vesala 2013; Pesonen, Niska & Vesala 2013; Renko 2018). Lähestymistavalla on yhtymäkohtia sekä Potterin ja Wetherellin (1987) diskursianalyysin (ks. myös Jokinen ym. 2016) että Billigin (1996) retorisen sosiaalipsykologian kanssa, vaikkakin se muodostaa näihin verrattuna omanlaisensa, asennekäsitteen relationistiseen käyttöön sekä argumentaation tuottamiseen ja analysoimiseen keskittyvän metodologisen kehikon.

Asennekäsite kytketään tavallisesti kognitiiviseen sosiaalipsykologiaan. Tästä huolimatta asenne voidaan ymmärtää myös relationistis-konstruktionistisesti argumentaatioissa konstruotuvaksi arvottamiseksi (Vesala & Rantanen 2007). Kun tutkija esimerkiksi seminaaritulanteessa sanoo toiselle tutkijalle diskursiivisen haastattelututkimuksen olevan epäeettistä, rakentuu kyseisessä vuorovaikutustilanteessa tunnistettava asenne, jossa puhuja arvottaa diskursiivista haastattelututkimusta kielteisesti. Asenteella voidaan siis tarkoittaa tällaista arvottavaa suhdetta sen sijaan, että sillä viitattaisiin puhujan mielen sisäiseen rakenteeseen tai taipumukseen. Laadullisen asennetutkimuksen tapa käyttää asennekäsitettä on verrannollista esimerkiksi sen kanssa, miten kategoria-analyysissä (Jokinen ym. 2012) tulkitaan kategoriäkäsitetä kognitiivisesta sosiaalipsykologiasta poiketen.

3.1 Kommentointiaineiston tuottaminen

Laadulliselle asennetutkimukselle soveltuva aineisto sisältää kommentointia johonkin kiistanalaiseen asiaan tai ilmiöön. Aineiston ei tarvitse olla tutkijan tuottama; monenlaiset luonnolliset aineistot kuten mielipidekirjoitukset tai paneelikeskustelut soveltuvat hyvin laadullisen asennetutkimuksen materiaaliksi (ks. esim. Vesala 2004). Lähestymistapa kuitenkin sisältää myös haastattelustrategian, joka on rakennettu relationis-konstruktionistisista lähtökohdista: tarkoituksena ei ole faktojen – kuten sisäisten rakenteiden tai monimutkaisten kausaalisuhteiden – paljastaminen vaan argumentaation tuottaminen. Haastattelut siis edustavat Silvermanin (2006) ja Roulstonin (2010) kuvaamaa konstruktionistista haastattelututkimustyyppiä. Laadullisessa asennetutkimuksessa haastattelu ymmärretään sosiaalisesti vuorovaikutustilanteeksi, johon osallistuvat ainakin haastattelija ja haastateltava(t) (myös Silverman 2006; Roulston 2010: 218).

Laadullisen asennetutkimuksen haastattelut ovat puolistrukturoituja eli niissä haastateltaville esitetään virikkeitä kuten väitteitä, kysymyksiä tai valokuvia, joissa esitetään jokin aikaisemman tutkimuksen tai julkisen keskustelun perusteella kiistanalaiseksi todettu asia tai ilmiö. Virikkeet esitetään haastateltaville yksi kerrallaan ja haastateltavia pyydetään vapaasti kommentoimaan niitä. Virikkeet ovat argumentaation tuottamisen kannalta keskeisessä roolissa, ja ne esitellään aina myös tutkimuksen raportoinnin yhteydessä. Aineiston analyysissä huomioidaan se, että haastateltavan kommentit ovat osa haastatteluvuorovaikutusta ja sellaisena nimenomaan kommentteja haastattelijan hänelle esittämiin virikkeisiin. Laadullisen asennetutkimuksen haastatteluaineisto koostuu ensisijaisesti keskustelusta, jota käydään erilaisten virikkeiden pohjalta. Tämän kontekstin vuoksi analyysin lähtökohtana on, että aineistoa tulkitaan tilanteen mukaisina puhetekoina ja siten vuorovaikutuksessa tapahtuvana toimintana.

Laadullisessa asennetutkimuksessa haastattelija ei ole faktojen kerääjä (vrt. Potter & Hepburn 2005), vaan hän osallistuu aineiston tuottamiseen esittämällä virikkeitä, rohkaisemalla haastateltavaa kommentoimaan niitä ja osallistumalla keskustelun ylläpitämiseen osoittamalla kiinnostusta, esittämällä ymmärrystarjouksia ja pyytämällä haastateltavalta kannanottoa ja perusteluita (ks. Ehrling 2007). Haastattelijan toiminta on osa aineistoa ja kuuluu luontevasti analyysin piiriin. Hänen kommenttejaan ei ole tarvetta poistaa tulosten esittelystä.

Laadullisessa asennetutkimuksessa käytetty haastattelustrategia syntyi alun perin tarpeesta saada tutkimuksen (ks. Vesala 1992) haastateltavat jälkikäteen kommentoimaan tutkimuksen tuloksia. Koska olisi ollut epätodennäköistä, että haastateltavat olisivat lukeneet julkaistun tutkimusraportin kokonaisuudessa, tutkimuksen päätulokset tiivistettiin kuuteen väittämään, jotka sitten esitettiin tutkimukseen osallistuneille. Kuuden väittämän kommentointi nauhoitettiin ja sitä hyödynnettiin aineistona seuraavassa tutkimuksessa (Vesala 1996). Myöhemmin samat väittämät

esitettiin uusille haastateltaville. Myös tällä tavoin kerätty aineisto osoittautui toimivaksi ja kiinnostavaksi (ks. Vesala & Rantanen 1999). Virikkeiden avulla pyydetyn kommentoinnin tuottamisesta ja analysoimisesta alkoi muodostua omanlaisensa lähestymistapa, joka on laajemmin esitelty teoksessa *Argumentaatio ja tulkinta* (Vesala & Rantanen 2007). Tällaisia puolistrukturoituja virikehaastatteluja on tehty sekä yksilö- että ryhmähaastatteluina. Lauseväittämien lisäksi virikkeinä on käytetty myös esimerkiksi valokuvia, pyyntö- ja kysymyslauseita tai kommentoitavaa asiaa edustavia tai esittäviä tekstipätkiä.

3.2 Kommentointiaineiston analysointi

Ennen aineiston analysointia haastatteluaineisto täytyy litteroida. Kuten tutkijat ovat toistuvasti huomauttaneet, litteraatio ei koskaan täysin vastaa haastatteluvoorovaikutusta vaan syntyy tutkijoiden ja/tai litteroinnista vastaavien henkilöiden valintojen seurauksena (esim. Rapley 2001; Potter & Hepburn 2005; Hammersley 2010). Keskusteluanalytikot ja diskursiiviset psykologit ovat useissa yhteyksissä esittäneet, että paras tapa litteroida haastatteluaineisto on keskusteluanalyysissa yleisesti hyödynnetty, yksityiskohtainen ns. *jeffersonilainen* litteraatio (esim. Potter & Hepburn 2005). Jeffersonilainen litteraatio on epäilemättä tarpeen tilanteessa, jossa tutkimus keskittyy vuorovaikutuksen yksityiskohtaiseen ja kronologiseen etenemiseen. Diskurssintutkimus ei ole kuitenkaan pelkästään kiinnostunut haastatteluvoorovaikutuksen kronologisesta etenemisestä, vaan kiinnostuksen kohteena voi yhtä hyvin olla esimerkiksi puheessa esitetyt kannanotot ja niiden perustelu ja oikeuttaminen (ks. Roulston 2010: 219; myös Peräkylä 1996; Mishler 2005). Useat tutkijat kuten Nikander (2010) ja Smith (2005: 310) ovat huomauttaneet, että lähestymistavan ja tutkimuskysymyksen tulisi ohjata litterointitarkkuuden valintaa. Jos tutkimuksessa fokusoidaan vuorovaikutuksen etenemisen yksityiskohtiin, on jeffersonilainen (tai vieläkin tarkempi) litteraatiotarkkuus perusteltua. Muissa tapauksissa riittää usein kevyempikin litteraatio.

Laadullisessa asennetutkimuksessa analyysi tehdään kahdessa vaiheessa. Ensimmäistä niistä on kutsuttu luokittavan analyysin vaiheeksi, toista tulkitsevan analyysin vaiheeksi (myös Mason 1996). Luokittavan analyysin vaiheessa tunnistetaan ja ryhmitellään virikkeeseen esitetyt kannanotot ja perustelut. Kannanotot virikkeisiin voivat olla monenlaisia: vastustavia, torjuvia, kannattavia, hyväksyviä, epäileviä, varauksellisia, yksiselitteisiä, moniselitteisiä ja niin edelleen. Kannanottoja myös perustellaan tyypillisesti monin tavoin, ja samaa perustelua voidaan käyttää jopa vastakkaisten kantojen oikeuttamiseen. Kannanotot ja perustelut pyritään tunnistamaan litteraatiosta kirjaimellisen tason luennan avulla erittelemällä aineistolähtöisesti niiden eroja ja yhtäläisyyksiä. Luokittaminen ei siis tarkoita aineiston sijoittamista valmiisiin luokkiin esimerkiksi Likert-skaalan tapaan.

Tulkitsevan analyysin vaiheessa luokitettua aineistoa tarkastellaan tutkimuskysymysten kannalta relevanttien teoreettisten käsitteiden ja näkökulmien avulla. Mielekkään lähtökohdan tulkitsevalle analyysille tässä yhteydessä tarjoaa relationistisesti tulkittu asenteen käsite. Kannanotot ja niiden perustelut ovat arvottavaa puhetta, jossa arvottamisen suunta, voimakkuus, kohde ja subjekti määrittyvät ja rakentuvat. Sosiaalitieteissä asenteella tarkoitetaan ilmiötä, jossa yksilö arvottaa jotakin kohdetta (Vesala & Rantanen 2007: 19). Behavioristis-kognitiivisen teoriaperinteen viitoittamana asenne on varsin usein tulkittu yksilön sisäiseksi rakenteeksi (esim. Eagly & Chaiken 1993), jolla voi olla vaikutusta yksilön käyttäytymiseen (esim. Jerolmack & Khan 2014). Hyvin olennaista on huomata, että tästä poiketen laadullinen asennetutkimus tarkastelee asennetta (muun muassa haastattelijan ja haastateltavan välisessä) argumentaatiossa rakentuvana arvottamisena. Tällaisella relationistis-konstruktionistisella tulkinnalla asennekäsitteestä on myös oma perintensä, joka on johdettavissa muun muassa diskurssianalyysistä (Willig 2003), diskursiivisesta psykologiasta (Puchta & Potter 2002), retorisesta sosiaalipsykologiasta (Billig 1996) ja keskusteluanalyysistä (Du Bois 2007). Diskurssintutkimuksessa ja retorisessa sosiaalipsykologiassa on tarkasteltu sekä arvottamisen kiistanalaisuutta ja arvottamisen kohteen rakentumista että arvottamista puhetekona (esim. Billig 1996; Puchta & Potter 2002; Wiggins & Potter 2003; Willig 2003). Keskusteluanalyysissa taas kannanottamista on eritelty osana arvottamisen yhteistoiminnallisuutta (Du Bois 2007).

Relationistis-konstruktionistisesta näkökulmasta asenne siis viittaa siihen, että jostain asemasta eli positiosta arvotetaan jollain tavalla jotakin kohdetta (ks. myös McKinley & McVittie 2008: 112–122). Esimerkiksi tutkija voi asemoitua emotionaalisen haastattelututkimuksen tekijäksi ja arvottaa diskursiivista haastattelututkimusta kielteisesti. Kiistanalaisten asioiden ja ilmiöiden kohdalla on monesti mielekästä tarkastella sitä, millaiseksi asenteen kohde rakentuu, kun sitä arvotetaan myönteisesti, ja millaiseksi se rakentuu, kun sitä arvotetaan kielteisesti. Siirtymä tulkitsevampaan analyysiin ei ole yksiselitteinen, mutta se on olennainen. Esimerkiksi virike voi lauseena määrittää tietynlaisen kohteen, johon se kutsuu ottamaan kantaa. Kannanottojen ja perustelujen analyysi voi kuitenkin osoittaa, että kommentoissa arvotetaankin useanlaisia kohteita – eivätkä ne kaikki ole välttämättä eksplisiittisesti luettavissa alkuperäisestä virikkeestä. Samoin on useimmiten kiinnostavaa tarkastella, millaisista positioista myönteistä ja kielteistä arvottamista tehdään.

Asenne on kuitenkin vain yksi mahdollinen käsite, jonka kautta kannanottoina ja perusteluina luokitettua argumentaatiota voi tulkita. Arvottavaa argumentaatiota voi tarkastella myös ottamalla mukaan muunlaisia tulkintänäkökulmia. Yksi mahdollisuus on tarkastella puheen resurssija kuten tulkintarepertuaareja (Potter & Wetherell 1987) ja sitä, millaiset kulttuuriset resurssit mahdollistavat arvottamisen kohteen vaihtelevat konstruoinnit. Toinen mahdollisuus on tarkastella puheen funktioita kuten myönteistä itsen esittämistä (*self-presentation*) (Goffman 1959) ja sitä,

millaisena henkilönä haastateltava esiintyy suhteessa arvottamiseen. Toisin kuin Potter ja Hepburn (2005) esittävät, haastatteluaineiston yhteydessä on siten sekä mahdollista että mielekäästä tarkastella sellaisia ilmiöitä kuin puhujaposition vaihdokset ja intressien hallinta (ks. esim. Pyysiäinen 2010; Niska & Vesala 2013; Olakivi 2018).

Kuten edellä esitämme, kannanottoina ja perusteluina jäsenneilyn haastattelupuheen tulkintaa voidaan syventää useanlaisilla käsitteellisillä näkökulmilla, jotka valtavat aineistossa näkyvää arvottamista eri puolilta, esimerkiksi avaten arvottamisen vuorovaikutuksellista ja kontekstuaalista rakentumista. Riippumatta siitä, mitä nimenomaisia tulkintakäsitteitä käytetään, tulisi niiden käyttö olla metodologisesti johdonmukaista niin, ettei analyysissä esimerkiksi kesken kaiken siirrytä tulkitsemaan haastattelupuhetta essentialistis-realistisesta näkökulmasta. Varsinaiseen analyysiin nähden oma vaiheensa tutkimuksessa on se, kun aineistoanalyysissä tehtyjä tulkintoja suhteutetaan aiempaan tutkimuskirjallisuuteen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun eli pohditaan tulkintojen teoreettista ja empiiristä antia ja merkitystä. Käytännössä tässä on kysymys siitä, että tavalla tai toisella punnitaan aineistosta jo esitettyjen tulkintojen relevanssia, kytkentöjä ja siirrettävyyttä analysoidun aineiston ja sen syntytilanteen ulkopuolelle.

3.3 Empiirinen esimerkki verkostoitumispuheesta

Konkretisoimme seuraavaksi laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapaa empiirisellä esimerkillä, jossa tarkastelemme yliopisto-opiskelijan puhetta verkostoitumisesta. Kyky verkostoitua ymmärretään tyypillisesti työllistymisen keskeiseksi edellytykseksi. Sitran (2016) kyselytutkimuksen mukaan lähes kaksi kolmasosaa suomalaisista uskoo verkostoitumisen olevan tulevaisuudessa keskeinen työelämätaito. Samalla suomalaiset ilmoittavat olevansa varsin heikkoja verkostoitujia. Vain kuusi prosenttia Sitran (2016) tutkimukseen vastanneista piti verkostoitumistaitoja vahvuutenaan. Empiirisessä esimerkissä tarkastelemme, millaisena ilmiönä työelämää tukeva verkostoituminen näyttäytyy yliopisto-opiskelijan argumentaatioissa.

Analysoimamme aineistokappale on osa laajempaa yliopisto-opiskelijoiden työllistyvyyttä käsittelevää haastattelututkimusta, joka on toteutettu laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapaa hyödyntämällä. Aineistonkeruu on aloitettu 2016 haastatteleamalla Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden maisteriopiskelijoita. Haastateltavat kutsuttiin haastatteluihin nimenomaan sosiaalitieteiden maisteriopiskelijoina. On siis oletettavaa, että he haastatteluissa puhuivat ensisijassa tästä positiosta (ks. Potter & Hepburn 2005). Haastatteluissa opiskelijoille esitettiin virikkeitä, jotka koskivat heidän työelämätaitojaan. Eräs esitetystä virikkeistä oli väite ”Olen hyvä verkostoitumaan”. Haastateltavat maisteriopiskelijat siis pyydettiin ottamaan kantaa väitteeseen omista verkostoitumiskyvyistään. Seuraava aineistokappa-

le esittää yhden opiskelijan [H6] kommentoinnin haastattelijan [J] esittämään virikkeeseen (ks. Liite: litteraatiomerkinnot).

- 1 J: Joo. Hyvä. Mennään sitte seuraavaan eli totaa se olis tämmönen kun, olen
 2 hyvä verkostoitumaan? ((haastattelija näyttää virikkeen myös kirjallisessa muodossa))
 3 H6: Mm... Joo? Varmaan jos kattoo niinkun... todellist tilannet- toi on ehkä
 4 semmonen että oma kokemus siit on ehkä... vähäisempi, kun... niinku se
 5 todellinen verkostoitumisen määrä. Siis sillee... Tarkotan sillä sitä että... ku
 6 tavallaan oma käsitys verkostoitumisesta, niinkun, tämmösen kysymyksen
 7 kohalla on sellanen tosi strateginen ja tosi tietonen, että... löytää ne
 8 avainhenkilöt ja pääsee niinkun... et jos, jos pyrkii johonki niin löytää ne,
 9 niinku... tyyjit, jotka sitte on linkkinä niihin laajempiin verkostoihin
 10 pääsemiseks, nii... mul se ei oo ehkä niin strategist, mut tavallaan se et mä
 11 teen tosi paljon juttuja elämäs, ja sit tavallaan sitä kautta nii... Tottakai aina
 12 ku mä teen juttuja ni mä myös haluan tutustuu ihmisiin ja mua kiinnostaa
 13 mitä ihmiset tekee. Et se on ehkä sellasta... ei ehkä niinkää strategista vaan
 14 enemmän sellast aika... jotenki... orgaanista. Kun tykkää olla ihmisten
 15 kanssa.
 16 J: Mm.
 17 H6: Ja sit tottakai sitä kautta niin... tota... tulee sit aika laajat verkostot. Mut
 18 ehkä se mitä mä oon nyt viime aikoin oppinu aika paljon on se et mä- ehkä
 19 niitä mun... ei-strategisia verkostoja osaan ehkä hyödyntää vähä paremmin
 20 sitä kaut et mä oon niinkun... ihan siis... käyny vaikka niinku työelämään
 21 liittyen, jos on ollu jotain kiinnostavii tyypei, jotka on tehny kiinnostavia
 22 vaikka ura...valintoja tai päätyny kiinnostaville urapoluille, ni oon sit käyny
 23 ihan tapaamassa ja... tarjonnu omaa niinku apua, et jos he- jos mä voin
 24 jotenki auttaa heitä ja sit saanu toisaalt ite aika paljo ideoita et ehkä sillee...
 25 Kyl mä koen et se on jo aika-
 26 J: Mm
 27 H6: aika hyvää verkostoitumista. ((Naurahdus)) Mut et se pyrkimys ei
 28 ensisijaisesti oo ehkä sellane... verkostoituminen verkostoitumisen takii
 29 J: Mm. Että ne tulee tavallaan niinku... yleensä ne verkostot ikäänku siinä
 30 sivutuotteena?
 31 H6: Joo
 32 J: aktiivisuuden sivutuotteena [jos mä ymmärsin oikein?]
 33 H6: [Kyllä. Joo.]

Luokittavan analyysin vaiheessa tunnistetaan virikkeeseen otetut kannat ja niiden perustelut. Rivillä 3 näkyvä responssi [H6: Mm... Joo?] on tässä yhteydessä mielekäs-tä tulkita varovaisen myönteisenä kannanottona väitteeseen. Kannanoton jälkeen opiskelija kuitenkin esittää kannalleen varauksen; hänen ”hyvyytensä” verkostoitu-misessa riippuu siitä, miten verkostoituminen ymmärretään. Riveillä 7–10 opiske-lijia H6 tuo esiin, että olettaa virikkeessä verkostoitumisella tarkoitettavan tietoista ja strategista toimintaa, jossa kontakteja käytetään päämäärien saavuttamiseen tai laajempien verkostojen luomiseen. Rivillä 10 opiskelija esittää, ettei verkostoidu täl-lä tavalla, eikä siis ole hyvä tällaisessa verkostoitumisessa. Rivin 10 ”mut” kuitenkin aloittaa toisenlaisen perustelun. Riveillä 10–15 opiskelija kertoo olevansa aktiivinen

ja kiinnostunut muista ihmisistä ja rivillä 17 hän esittää, että aktiivisuus ja kiinnostus johtavat luonnollisesti laajoihin verkostoihin. Opiskelija siis esittää olevansa hyvä verkostoitumaan tällaisessa ”ei strategisessa” mielessä. Rivin 17 ”mut” aloittaa vielä uuden, implisiittisesti myönteisen kannanoton perustelun. Riveillä 18–24 opiskelija kertoo, että on viime aikoina oppinut hyödyntämään strategisessa mielessä myös ei-strategisesti luomiaan verkostoja; hän on käynyt tapaamassa kiinnostavaa työtä tekeviä ihmisiä, tarjonnut heille apuaan ja saanut vastavuoroisesti heiltä ideoita. Rivillä 27–28 opiskelija vielä nostaa esiin, että on hyvä verkostoitumaan, mutta ei tee sitä verkostoitumisen itsensä takia. Riveillä 16 ja 26 haastattelija tukee opiskelijaa jatkamaan osoittamalla kuuntelevansa [J: Mm] ja riveillä 29–32 tarjoaa opiskelijan kommentoitavaksi tulkintaa, jonka mukaan opiskelija on hyvä verkostoitumaan aktiivisuutensa sivutuotteena. Tämän tulkinnan opiskelija hyväksyy rivillä 33 [H6: Kyllä. Joo.].

Tulkitseva analyysi on tässäkin tapauksessa mielekästä aloittaa asennekäsityksen avulla. Aineistonäytteessä opiskelija H6 kertoo, että ei verkostoidu strategisesti omat intressit edellä vaan luonnollisesti aidon aktiivisuuden ja ihmisiin kohdistuvan kiinnostuksen pohjalta. Verkostoituminen rakentuu kahdeksi toisistaan poikkeavaksi asenteen kohteeksi (strateginen oman edun tavoittelu ja orgaaninen aito kiinnostus asioihin ja ihmisiin). Vaikka opiskelija ei suoraan arvota strategista verkostoitumista kielteisesti ja orgaanista myönteisesti, hän liittää kuitenkin orgaanisen verkostoitumisen itseensä toisin kuin strategisen. Tämä on kiinnostava lähtökohta analyysin syventämiseen.

Aineistokatkelmaa olisi mahdollista tarkastella yhtä hyvin kielenkäytön tilannekohtaisia funktioita korostaen kuin haastattelutilanteen ylittäviin, argumenttien rakentumisen mahdollistaviin diskursiivisiin, kulttuurisiin ja ideologisiin resursseihin keskittyen (ks. Vesala & Rantanen 2007). Kun haastateltavaa pyydetään ottamaan kanta siihen, millainen hän on, esittää haastateltava väistämättä itseään (ks. Goffman 1959). Aineistokatkelmassa opiskelija H6 tekee taitavaa intressin hallintaa. Hän onnistuu esittämään itsensä hyvänä verkostoitujana, joka ei kuitenkaan tavoittele toiminnallaan yksiselitteisesti omaa etuaan. Erityisen kiinnostavaa tästä näkökulmasta ovat rivit 23–24, joilla opiskelija kertoo käyneensä tapaamassa kiinnostavia henkilöitä ja tarjonneensa heille apuaan [H6: et mä oon niinkun... ihan siis... käyny vaikka niinku työelämään liittyen, jos on ollu jotain kiinnostavii tyyppi, jotka on tehny kiinnostavia vaikka ura...valintoja tai päätyny kiinnostaville urapoluille, ni oon sit käyny ihan tapaamassa ja... tarjonnun omaa niinku apua, et jos he- jos mä voin jotenki auttaa heitä]. Opiskelija siis korostaa, ettei tavoittele verkostoitumisella pelkästään omaa etuaan vaan palvelee myös uusien kontaktiensa etua.

Kun opiskelija rakentaa itselleen moraalisen verkostoitujan positiota, käyttää hän keskeisenä diskursiivisena resurssina *ekspressiivisen* eli *ilmaisullisen individualismin* kulttuurista ideaa, jonka tunnettu muotoilu on esitetty Bellahin ym. (1985) teoksessa *Habits of the Heart*. Siinä missä *utilitaristisen individualismin* mukainen oman

edun tavoittelu näyttäytyy helposti itsekkäänä ja paheksuttavana, ekspressiivinen oman todellisen spontaanin minän (eli aidon kiinnostuksen) ilmaiseminen näyttäytyy helposti itsessään arvokkaana (ks. Vesala 1996, 2004).

Ekologisen validiteetin ja havaintojen yleistettävyyden näkökulmasta voidaan luonnollisesti kysyä, mitä edellä esiin nostamamme havainnot kertovat verkostoitumista koskevasta argumentaatiosta muissa vuorovaikutustilanteissa. Nähdäksemme havainnot osoittavat ainakin verkostoitumiskysymykseen mahdollisesti liittyvän moraalisen arkaluonteisuuden sekä erilaisia tapoja, joilla arkaluonteisuutta on diskursiivisesti mahdollista hallita. Esimerkiksi strategisen ja ei-strategisen verkostoitumisen sekä utilitaristisen ja ekspressiivisen individualismin kulttuuriset resurssit ovat eri toimijoiden käytössä myös yllä analysoidun haastattelun ulkopuolisissa tilanteissa – vaikkapa työhaastatteluissa, uraohjausneuvotteluissa tai informaaleissa keskusteluissa mahdollisten työnantajien kanssa. Voidaan olettaa, että *mahdollisuus* esittää verkostoituminen hyväksyttävänä toimintana palvelee verkostoitumista harjoittavien tai siihen kannustavien toimijoiden kasvotyötä ja vaikutelman hallintaa erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Tutkimuksen edetessä havaintojen laajemman merkityksen pohdintaa olisi luontevaa jatkaa suhteuttamalla sitä aiemman yhteiskunnallisen ja tieteellisen keskustelun havaintoihin ja väitteisiin.

Tutkimuseettisesti olisi puolestaan mahdollista kysyä, eikö edellä kuvattua haastattelukatkelmaa olisi eettisempää analysoida faktanäkökulmasta. Näin siksi, että haastateltava selvästi kertoo omista verkostoitumiseen liittyvistä kokemuksistaan ja siitä, millaiset intressit hänen toimintaansa ohjaavat (esim. rivit 14–15: ”Kun tykkää olla ihmisten kanssa”). Willigin (2012) kritiikin mukaanhan keskittyminen haastattelussa tapahtuvaan vaikutelman hallintaan on haastateltavan kokemusten hiljentämistä tai vähintäänkin niiden tärkeyden vähättelyä. Emotionaalisesta näkökulmasta ja sen teoreettisista oletuksista käsin näin kenties on. Keskittyminen vaikutelman hallintaan tuo kuitenkin esiin sen, kuinka paljon vaivaa haastateltava *joutuu* näkemään esittääkseen intressinsä sosiaalisesti hyväksyttävänä ja itsensä hyvänä verkostoitujana. Tällainen tulkinta mahdollistuu, kun tulkintaa tehdään oman itsen esittämisen näkökulmasta. Kulttuurillisia odotuksia ei voi nähdä aineiston kirjaimellisen luennan kautta; tulkintakäsitteiden avulla irtaudutaan aineiston kirjaimellisesta tasosta. Nähdäksemme myös kulttuurillisiin odotuksiin vastaamisen tarkastelu on eettisesti arvokasta. Lisäksi on huomattava, ettei yllä esitetty analyysi myöskään kyseenalaista haastateltavan selontekoa itsestään verkostoitujana.

Voi vielä kysyä, onko opiskelija H6 antanut tutkimukseen osallistumiseensa ”oikeanlaiseen tietoon perustuvan suostumuksen”. Haastateltaville kerrottiin haastattelun keskittyvän työelämätaitoihin – joihin verkostoituminen nykypäivänä tyyppillisesti liitetään – sekä haastateltavan suhtautumiseen näihin taitoihin. Ei siis ole harhaanjohtavaa, että aineiston analyysissä keskitytään haastateltavan asennoitumiseen verkostoitumista kohtaan.

4 Lopuksi

Tässä artikkelissa olemme ottaneet osaa keskusteluun haastattelujen käytöstä sosi-
aalitieteellisessä tutkimuksessa, erityisesti diskurssintutkimuksessa. Olemme koon-
neet yhteen haastattelujen käyttöä koskevaa kritiikkiä ja kommentoineet sitä. Li-
säksi olemme esitelleet laadullisen asennetutkimuksen esimerkkinä diskursiivisesta
lähestymistavasta, joka hyödyntää haastatteluja samalla huomioiden kritiikin, jota
haastattelututkimusta kohtaan on esitetty. Kuten Lamont ja Swidler (2014) toteavat,
kaikki menetelmät, mukaan lukien haastattelut, sisältävät heikkouksia ja vahvuuksia.
Olemme myös samaa mieltä Potterin ja Hepburnin (2005), Hammersleyn (2014) ja
Willigin (2012) kanssa siinä, että haastattelututkimuksen heikkoudet ja vahvuudet
linkittyvät teoreettisiin oletuksiin, jotka haastattelututkimusta ohjaavat. Olemme
kuitenkin myös sitä mieltä, että kritiikki haastatteluja hyödyntävää diskurssintutki-
musta kohtaan ylenkatsoo muutamia keskeisiä seikkoja.

Puhe haastattelututkimuksesta tutkimuksen lajina on jokseenkin harhaan-
johtavaa, koska haastatteluaineistoja voidaan sekä tuottaa monin tavoin että analy-
soida monenlaisista näkökulmista (esim. Hollway 2005; Smith 2005; Roulston
2010). Toiset näistä tavoista ovat diskurssintutkimukseen soveltuvampia kuin toiset.
Tavallisin, relationistis-konstruktionistinen kritiikki haastattelututkimusta kohtaan
koskee vuorovaikutusulottuvuuden unohtamista. Esimerkiksi laadullisessa asenne-
tutkimuksessa haastattelun vuorovaikutus on kuitenkin analyysin ytimessä. Toinen
tyypillinen kritiikki haastattelututkimusta kohtaan koskee ekologisen validiteetin ja
yleistämisen ongelmaa. Kuitenkin myös haastatteluihin perustuva laadullinen asen-
netutkimus tuo esiin argumentaation mahdollisuuksia, resursseja ja rakenteita, jotka
eivät rajoitu pelkästään haastatteluihin vaan ovat käytettävissä myös muissa kon-
teksteissa. Näiden kontekstien tarkempi analyysi luonnollisesti edellyttää toisenlais-
ta aineistoa. Kuitenkin myös tämä toisenlainen aineisto on osa omaa kontekstiaan,
ja myös sitä koskevaa yleistämistä koskevat samanlaiset rajoitukset. Sosiaaliselle elä-
mälle ei ole olemassa yhtä primaaria kontekstia, josta yleistäminen toisiin konteks-
teihin ratkaisee kaikki yleistämisen ongelmat.

Tutkimuseettisesti erityisesti diskurssianalyttistä haastattelututkimusta on
kritisoiu riittävään tietoon perustuvan suostumuksen puutteesta. Muun muassa
laadullisen asennetutkimuksen tapauksessa haastateltavien informointi on kui-
tenkin suhteellisen yksinkertaista: tutkija on kiinnostunut heidän argumentoinnis-
taan suhteessa potentiaalisesti kiistanalaisiin kysymyksiin. Tavoitteena ei ole kaivaa
haastateltavasta ulos hänen ”autenttista asennettaan”, mutta ei haastattelua näin
myöskään haastateltavalle esitetä. Toinen tutkimuseettinen kritiikki on kohdistunut
haastateltavien hiljentämiseen. Mikäli hiljentämisellä tarkoitetaan sitä, että haas-
tateltavien asenteiden rakentumista tarkastellaan diskursiivisesti eikä essentialisti-
sesti, voi laadullinen asennetutkimus syöllistyä tällaiseen hiljentämiseen. Samalla
laadullinen asennetutkimus kuitenkin antaa äänen argumentaation yhteiskunnalli-

selle ulottuvuudelle, kuten moraalisen hyväksyttävyyden vaatimukselle, sekä haastattavien hienovaraisille ja taitaville keinoille hallita myönteisiä vaikutelmia itseltään. Pidämme näiden haastattelun ulottuvuuksien analyysia eettisesti arvokkaana.

Kiitokset

Kiitämme Jonna Korhosta osallistumisesta yliopisto-opiskelijoiden työllistyvyyttä käsittelevän haastattelututkimuksen aineiston keräämiseen. Antero Olakivi kiittää oman työnsä rahoittamisesta Suomen Akatemiaa (#312310).

Kirjallisuus

- Abell, J. & E. H. Stokoe 2001. Broadcasting the royal role: constructing culturally situated identities in the Princess Diana Panorama interview. *British Journal of Social Psychology*, 40 (3), 417–435. <https://doi.org/10.1348/014466601164902>.
- Alasuutari, P. 1999. *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Becker, H. S. 1998. *Tricks of the trade. How to think about your research while you're doing it*. Chicago: University of Chicago.
- Bellah, R. N., R. Madsen, W. M. Sullivan, A. Swidler & S. M. Tipton 1985. *Habits of the heart. Individualism and commitment in American life*. New York: Harper & Row.
- Billig, M. 1996. *Arguing and thinking. A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cousineau, M. J. 2017. Revisiting the sociology of identities and selves with discursive resources. *Sociology Compass*, 11 (12), e12541. <https://doi.org/10.1111/soc4.12541>.
- Du Bois, J. W. 2007. The stance triangle. Teoksessa R. Eglebretson (toim.) *Stancetaking in discourse. Subjectivity, evaluation, interaction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 139–182.
- Eagly, A. H. & S. Chaiken 1993. *The psychology of attitudes*. Fort Worth, USA: Harcourt Brace College.
- Ehrling, L. 2007. Keskustelunanalyttinen näkökulma laadullisen asennetutkimuksen aineistoihin. Teoksessa K. M. Vesala & T. Rantanen (toim.) *Argumentaatio ja tulkinta: laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Helsinki: Gaudeamus, 135–153.
- Garfinkel, H. 1967. *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Goffman, E. 1959. *The presentation of self in everyday life*. Garden City: Anchor Books.
- Hammersley, M. 2010. Reproducing or constructing? Some questions about transcription in social research. *Qualitative Research*, 10 (5), 553–569. <https://doi.org/10.1177/1468794110375230>.
- Hammersley, M. 2014. On the ethics of interviewing for discourse analysis. *Qualitative Research*, 14 (5), 529–541. <https://doi.org/10.1177/1468794113495039>.
- Hammersley, M. 2017. Interview data: a qualified defence against the radical critique. *Qualitative Research*, 17 (2), 173–186. <https://doi.org/10.1177/1468794116671988>.
- Hollway, W. 2005. Commentary 2 to Potter and Hepburn, 'Qualitative interviews in psychology: problems and possibilities'. *Qualitative Research in Psychology*, 2 (4), 312–314. <https://doi.org/10.1191/1478088705qp046cm>.
- Hughes, E. C. 1956. Of sociology and the interview: editorial Preface. *American Journal of Sociology*, 62 (2), 137–142.
- Jerolmack, C. & S. Khan 2014. Talk is cheap. Ethnography and the attitudinal fallacy. *Sociological Methods & Research*, 43 (2), 178–209. <https://doi.org/10.1177/0049124114523396>.

- Jokinen, A., K. Juhila & E. Suoninen 2012. *Kategoriat, kulttuuri ja moraali. Johdatus kategorianalyysiin*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, A., K. Juhila & E. Suoninen, E. 2016. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- Kauppinen, T., A. Vainio, A. Valros, H. Rita & K. M. Vesala 2010. Improving animal welfare: qualitative and quantitative methodology in the study of farmers' attitudes. *Animal Welfare*, 19 (4), 523–536.
- Ketokivi, K. & M. Meskus 2015. The dilemma of 'the capable actor' and the case of disrupted lives. *Contemporary Social Science*, 10 (1), 39–51. <https://doi.org/10.1080/21582041.2014.988289>.
- Kurri, K. & J. Wahlström 2007. Reformulations of agentless talk in psychotherapy. *Text & Talk*, 27 (3), 315–338. <https://doi.org/10.1515/TEXT.2007.013>.
- Lamont, M. & A. Swidler 2014. Methodological pluralism and the possibilities and limits of interviewing. *Qualitative Sociology*, 37 (2), 153–171. <https://doi.org/10.1007/s11133-014-9274-z>.
- Mason, J. 1996. *Qualitative researching*. Lontoo: Sage.
- McKinlay, A. & C. McVittie 2009. *Social psychology and discourse*. Lontoo: John Wiley & Sons.
- Mishler, E. G. 2005. Commentary 3 to Potter and Hepburn, 'Qualitative interviews in psychology: problems and possibilities'. *Qualitative Research in Psychology*, 2 (4), 315–318. <https://doi.org/10.1191/1478088705qp046cm>.
- Nikander, P. 2010. Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Teoksessa J. Ruusuvoori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.) *Haastattelujen analyysi*. Tampere: Vastapaino, 432–442.
- Nikander, P. 2012. Interviews as discourse data. Teoksessa J. F. Gubrium, J. A. Holstein, K. Mackinney-Marvasti & A. Marvasti (toim.) *Handbook of interview research*. Lontoo: Sage, 397–413.
- Niska, M. & K. M. Vesala 2013. SME policy implementation as a relational challenge. *Entrepreneurship & Regional Development*, 25 (5–6), 521–540. <https://doi.org/10.1080/08985626.2013.798354>.
- Nousiainen, M., P. Pylkkänen, F. Saunders, L. Seppänen & K. M. Vesala 2009. Are alternative food systems socially sustainable? A case study from Finland. *Journal of Sustainable Agriculture*, 33 (5), 566–594. <https://doi.org/10.1080/10440040902997819>.
- Olakivi, A. 2018. *The relational construction of occupational agency. Performing professional and enterprising selves in diversifying care work*. Publications of the Faculty of Social Sciences: 68. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3292-5>.
- Olakivi, A. & M. Niska 2017. Rethinking managerialism in professional work: from competing logics to overlapping discourses. *Journal of Professions and Organization*, 4 (1), 20–35. <https://doi.org/10.1093/jpo/jow007>.
- Paoletti, I. 2002. Caring for older people: a gendered practice. *Discourse & Society*, 13 (6), 805–817. <https://doi.org/10.1177/0957926502013006758>.
- Peltola, S. & K. M. Vesala 2013. Constructing entrepreneurial orientation in a selling context: the qualitative attitude approach. *Poznan University of Economics Review*, 13 (1), 26–47.
- Peräkylä, A. 1996. Kvalitatiivisen tutkimuksen kohteet ja ihmiskuva. Teoksessa J. Leskinen (toim.) *Laadullisen tutkimuksen ristesasemalla*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 39–50.
- Pesonen, H., M. Niska & K. M. Vesala 2013. The societal role of Evangelical Lutheran parishes in rural Finland: a qualitative approach to local attitudes. *Rural Theology*, 11 (2), 68–82. <https://doi.org/10.1179/1470499413Z.00000000014>.

- Pietilä, I. 2010. Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.) *Haastattelujen analyysi*. Tampere: Vastapaino, 212–241.
- Potter, J. 2002. Two kinds of natural. *Discourse Studies*, 4 (4), 539–542. <https://doi.org/10.1177/14614456020040040901>.
- Potter, J. & A. Hepburn 2005. Qualitative interviews in psychology: problems and possibilities. *Qualitative Research in Psychology*, 2 (4), 281–307. <https://doi.org/10.1191/1478088705qp045oa>.
- Potter, J. & M. Wetherell 1987. *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour*. Lontoo: Sage.
- Puchta, C. & J. Potter 2002. Manufacturing individual opinions: market research focus groups and the discursive psychology of evaluation. *British Journal of Social Psychology*, 41 (3), 345–363. <https://doi.org/10.1348/014466602760344250>.
- Pyytiäinen, J. 2010. Co-constructing a virtuous ingroup attitude? Evaluation of new business activities in a group interview of farmers. *Text & Talk*, 30 (6), 701–721. <https://doi.org/10.1515/text.2010.034>.
- Rantanen, T. & K. M. Vesala 1999. Soveltuuko asenteen käsite myös laadulliseen tutkimukseen? *Psykologia*, 34 (5–6), 343–350.
- Rapley, T. 2001. The artfulness of open-ended interviewing: some considerations on analysing interviews. *Qualitative Research*, 1 (3), 303–324. <https://doi.org/10.1177/146879410100100303>.
- Rapley, T. 2004. Interviews. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium & D. Silverman (toim.) *Qualitative research practice*. Concise Paperback Edition. Lontoo: Sage, 15–33.
- Renko, E. 2009. Järki, ideologia ja tunteet – sosiaalityöntekijöiden asennoituminen alkoholinkäytön puheeksiottoon ja käyttöön liittyvään neuvontaan. *Psykologia*, 44 (1), 20–33.
- Renko, E. 2018. *Pyhä toimijuus – Miten sosiaalityön asiakkaat ja ammattilaiset asennoituvat alkoholinkäytön puheeksiottoon ja käyttöön liittyvään neuvontaan?* Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisu: 76. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3307-6>.
- Reynolds, J., M. Wetherell & S. Taylor 2007. Choice and chance: negotiating agency in narratives of singleness. *The Sociological Review*, 55 (2), 331–351. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2007.00708.x>.
- Roulston, K. 2010. Considering quality in qualitative interviewing. *Qualitative Research*, 10 (2), 199–228. <https://doi.org/10.1177/1468794109356739>.
- Ruusuvuori, J. & L. Tiittula 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Silverman, D. 2006. *Interpreting qualitative data: methods for analysing talk, text, and interaction*. Lontoo: Sage.
- Sims-Schouten, R. & C. Willig 2007. Critical realism in discourse analysis. A presentation of a systematic method of analysis using women’s talk of motherhood, childcare and female employment as an example. *Theory & Psychology*, 17 (1), 101–124. <https://doi.org/10.1177/0959354307073153>.
- Sitra 2016. *Uuden työn valmiudet ja reitit työelämään*. Kyselytutkimuksen tuloksia 2016. <https://www.sitra.fi/uutiset/vain-joka-neljas-suomalainen-tyollistynyt-avointa-tyopaikkaa-hakemalla> [luettu 15.1.2018].
- Smith, J.A. 2005. Commentary 1 to Potter and Hepburn, ‘Qualitative interviews in psychology: problems and possibilities’. *Qualitative Research in Psychology*, 2 (4), 309–311. <https://doi.org/10.1191/1478088705qp046cm>.

- Smith, R. 2014. The ethics of interviewing for discourse analysis: responses to Martyn Hammersley. *Qualitative Research*, 14 (5), 545–548. <https://doi.org/10.1177/1468794113503742>.
- Tietoarkisto 2017. *Tutkittavien informointi*. <http://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/fi/tutkittavien-informointi.html> [luettu 14.1.2018].
- Tonttila, K. 2010. *Yrittäjyyden arvottaminen akateemisten nuorten argumentoinnissa*. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2010: 2. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6611-5>.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009. *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- van den Berg, H., M. Wetherell & H. Houtkoop-Steenstra (toim.) 2004. *Analyzing race talk: multidisciplinary perspectives on the research interview*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vesala, K. M. 1992. *Pienyrittäjien kontrollipremissit. Sosiaalipsykologinen tarkastelu*. Acta Psychologica Fennica. Soveltavan psykologian monografioita 5. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Vesala K. M. 1996. *Yrittäjyys ja individualismi. Relationistinen linjaus*. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 2/1996. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Vesala, K. M. 2004. Yrittäjyys ja uhkakuvat. EU maanviljelijöiden asenteissa. Teoksessa J. Nirkko & K. M. Vesala (toim.) *Kirjoituksia maan sydämeltä. Tutkimusnäkökulmia maanviljelijöiden kilpakeruuaineistoon*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 163–200.
- Vesala, K. M. 2012. Toimijuuden kehykset ja relationistinen sosiaalipsykologia. Teoksessa A.-R. Lahikainen, I. Järventie, M. Salonen & E. Suoninen (toim.) *Sosiaalipsykologian sukupolvet*. Tampere: Vastapaino, 179–197.
- Vesala, K. M. & J. Peura 2005. Presentation of personal control in the rhetoric of farm families engaged in business diversification in Finland. *Journal of comparative family studies*, XXXVI (3), 443–473.
- Vesala, K. M. & T. Rantanen 1999. *Pelkkä puhe ei riitä. Maanviljelijän yrittäjäidentiteetin rakentumisen sosiaalipsykologisia ehtoja*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vesala, K. M. & T. Rantanen (toim.) 2007. *Argumentaatio ja tulkinta: laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Whittle, A. & F. Mueller 2016. Accounting for the banking crisis: repertoires of agency and structure. *Critical Discourse Studies*, 13 (1), 20–40. <https://doi.org/10.1080/17405904.2015.1074598>.
- Wiggins, S. & J. Potter 2003. Attitudes and evaluative practices: category vs. item and subjective vs. objective constructions in everyday food assessments. *British Journal of Social Psychology*, 42 (4), 513–531. <https://doi.org/10.1348/014466603322595257>.
- Wiggins, S. & J. Potter 2008. Discursive Psychology. Teoksessa C. Willig & W. Stainton-Rogers (toim.) *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*. Lontoo: Sage, 73–91.
- Willig, C. 2003. Discourse Analysis. Teoksessa J. A. Smith (toim.) *Qualitative psychology*. Lontoo: Sage, 143–167.
- Willig, C. 2012. *Qualitative interpretation and analysis in psychology*. Maidenhead: Open University Press.
- Wolgemuth, J. R., Z. Erdil-Moody, T. Opsal, J. E. Cross, T. Kaanta, E. M. Dickmann & S. Colomer 2015. Participants' experiences of the qualitative interview: considering the importance of research paradigms. *Qualitative Research*, 15 (3), 351–372. <https://doi.org/10.1177/1468794114524222>.

LIITE: Litterointimerkit

Sana.	Laskeva intonaatio puhejakson lopussa
Sana,	Tasainen intonaatio puhejakson lopussa
Sana?	Nouseva intonaatio puhejakson lopussa
Sa[na	Päällekkäispuhunnan alku
Sana]	Päällekkäispuhunnan loppu
[Sana]	Lyhyt päällepuhuminen tai kommentti toisen henkilön puheen lomassa
<u>Sana</u>	Alleiviivatun sanan, tavun tai äänteen painotus
Sa-	Katkos tai toinen puhuja keskeyttää
...	Lyhyt tauko puheessa
((Pitkä tauko))	Pidempi tauko puheessa
(sana)	Epäselvästi kuultu sana
()	Sana, josta ei ole saatu selvää
()()	Kaksi tai useampia sanoja, joista ei ole saatu selvää
((Sana))	Litteroijan tai tutkijan kommentti tai selitys
--	Puheenvuorosta on poistettu osa